

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «**Психологічні теорії особистості**»
вибіркових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 4. *Уявлення про особистість в когнітивній психології.*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри
соціології та психології
Протокол № 8 від 15.08.2023 р.

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат біологічних наук, доцент
Шахова О.Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О.М.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 ХНУВС, кандидат психологічних наук, доцент Жданова І.В.

План лекції

1. Загальна характеристика когнітивного підходу до особистості.
2. Теорія особистості Джорджа Келлі.
3. Поняття особистісного конструкту. Типи та якості особистісних конструктів.
4. Тест репертуарних решіток як метод дослідження особистості.

Рекомендована література:

Основна:

1. Москалець В.П. Психологія особистості: навчальний посібник. – Центр учбової літератури (ЦУЛ), 2013. – 262 с.

Допоміжна:

1. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В.Г. Кремень. – 2-е вид. – К.: Т-во «Знання» України, 2010. – 520 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
2. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
3. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

Текст лекції

Загальна характеристика когнітивного підходу до особистості

У когнітивній психології **психіка** розглядається як *система когнітивних реакцій і простежується зв'язок цих реакцій не лише із зовнішніми стимул-реакціями, але і з внутрішніми змінними*, наприклад, з самосвідомістю, когнітивними стратегіями, селективністю уваги тощо. **Головним принципом**, на підставі якого розглядається когнітивна система людини, є аналогія з комп'ютером, тобто, психіка трактується як система, призначена для переробки інформації. Водночас, прихильники когнітивного підходу стверджують, що **людина** - не машина, яка сліпо реагує на внутрішні фактори чи на події зовнішнього світу.

Когнітивна психологія не є варіантом концептуального бачення особистості. В когнітивній психології розробляють різноманітні підходи, спільним для яких є спрямованість на вивчення процесів пізнання та інтелекту. Когнітивна психологія підкреслює вплив інтелектуальних процесів на функціонування особистості, але не працює над створенням теорії особистості. Когнітивні психологи вивчають принципи організації пізнавальних процесів та відмінності в тому, як люди сприймають, осмислюють й організовують свій досвід, оцінюють його та користуються ним. Особистість при цьому цікавить їх не сама по собі, а як пояснювальний принцип.

Серед теорій, що описують інтелектуальний розвиток, найбільш впливовою в сучасній когнітивній психології є **теорія Жана Піаже**. Хоча останнім часом виникло багато альтернативних концепцій, теорія Піаже є своєрідним відправним пунктом для орієнтації у складному процесі розвитку мислення в онтогенезі. У концепції Піаже широко застосовуються поняття логіки і математики, а інтелектуальний розвиток подано у вигляді вчення про розвиток логічного мислення у дітей від народження до раннього юнацького віку.

У когнітивній психології немає завершеної теорії особистості. Модель особистості, яку пропонував **Дж. Келлі** (один із засновників цього напрямку) у своїй теорії особистісних конструктів, презентує людину як мислителя.

Представники когнітивного напрямку вважають, що неправильна поведінка людини викликана перш за все ірраціональними думками. У задачу терапевта входить вивчити мислительні процеси пацієнта і довести до його свідомості ірраціональні моменти його думки.

Якщо людина буде більш об'єктивно сприймати події, це призведе до пошуку нових форм поведінки, тобто модифікація думки призведе до модифікації поведінки.

Теорія особистості Джорджа Келлі. (1905-1967)/

Когнітивний напрямок підкреслює вплив інтелектуальних, або розумових, процесів на поведінку людини. Джордж Келлі вважав, що будь-яка **людина** - це своєрідний дослідник, який прагне зрозуміти, інтерпретувати, передбачати і контролювати світ своїх особистих переживань, що робить висновок на основі свого минулого досвіду і будує припущення про майбутнє. І хоча об'єктивна реальність існує, люди усвідомлюють її по-різному, оскільки будь-яку подію можна розглядати з різних сторін.

Будь-яка людина висуває гіпотези щодо реальності, за допомогою яких намагається передбачати події життя і контролювати їх, передбачати майбутнє і будувати плани, засновані на очікуваних результатах. Точка зору людини на життя минула, вона рідко буває сьогодні такою ж, якою була вчора чи виявиться завтра. Люди здатні активно формувати уявлення про своє оточення, а не просто пасивно реагувати на нього. Келлі вважав, що вони сприймають свій світ за допомогою чітких систем, або моделей, так званих **конструктами**.

Поняття особистісного конструкту. Типи та якості особистісних конструктів.

Особистісний конструкт - це ідея чи думка, що використовуються людиною, щоб усвідомити або інтерпретувати, пояснити або передбачити свій досвід. Він являє собою стійкий спосіб, за допомогою якого людина осмислює якісь аспекти дійсності з позиції схожості або контрасту.

Саме когнітивний процес спостереження й відмінностей між об'єктами, подіями призводить до формування особистісних конструктів. Для цього необхідні **три елементи** (явища або предмета): два з них повинні бути

схожими один на одного, а третій - відрізнятися від цих двох. Тому всі особистісні конструкти біполярні і дихотомічні, мислення людини усвідомлює життєвий досвід як чорний або білий, без відтінків сірого.

Всі конструкти мають **два протилежних полюси**: схожість відображає те, в чому близькі два предмети, а контраст показує, в чому вони протилежні третьому елементу. Прикладами таких конструктів можуть бути «розумний - дурний», «хороший - поганий», «чоловічий - жіночий», «дружній - ворожий» і т. п.

Кожен з нас сприймає дійсність завдяки власним моделям, або конструктам, необхідним для створення несуперечливої картини світу. Якщо ця модель допомагає точно прогнозувати події, людина, ймовірно, збереже її. І навпаки, якщо прогноз не підтверджується, конструкт, на підставі якого він був зроблений, швидше за все, піддається перегляду або навіть взагалі може бути виключений. Валідність його перевіряється як прогностична ефективність, ступінь якої може змінюватися.

Кожна людина володіє унікальною системою подібних конструктів (особистість), яку він використовує для інтерпретації життєвого досвіду. Люди відрізняються один від одного тим, як вони пояснюють події. Дві людини, будь вони навіть ідентичними близнюками або мають схожі погляди, по-різному інтерпретують події. Кожна людина розуміє дійсність з «дзвіниці» свого унікального особистісного конструкту.

Особистість і розуміється як організована система більш-менш важливих конструктів, які використовуються для того, щоб інтерпретувати світ переживань і передбачати майбутні події.

Психічні розлади - це особистісний конструкт, який зазвичай повторюється, незважаючи на очевидну його неповноцінність. У цьому випадку проявляється непридатність системи конструктів для досягнення цілей людини, яка не може прогнозувати події, зазнає невдачі в пізнанні світу і його оволодінні.

Келлі бачив завдання психотерапії в тому, щоб допомогти людям змінити цю систему, поліпшити її прогностичну ефективність, сприяти клієнту в розвитку і апробуванні нових гіпотез і конструктів, зробити доступними факти, що дозволяють перевірити висунуті гіпотези, сформувати або реорганізувати систему в більш прогностично ефективну. Тоді людина зможе усвідомити і проінтерпретувати і ситуації, і себе інакше і сам знайде більшу ефективність.

Люди розрізняються за змістом і кількістю доступних їм конструктів, за складністю організації системи конструктів і тим, наскільки ці системи відкриті змінам. Джордж Келлі виділяє **два типи особистостей**: когнітивно складна (особистість, у якої є велика кількість конструктів) і когнітивно проста (з невеликою кількістю конструктів).

Когнітивно прості особистості розглядають інших людей та довколишній світ, базуючись на невеликій кількості конструктів. Когнітивно прості люди мають усталені погляди щодо інших людей, ігнорують

інформацію, яка суперечить їхнім уявленням. Вони прості в спілкуванні, володіють бідним репертуаром соціальних ролей. Когнітивно прості суб'єкти не помічають відмінностей між собою та іншими людьми, вони прагнуть знайти підтвердження тому, що інші схожі на них, їхні соціальні прогнози неефективні.

Когнітивно складними вважають тих людей, які використовують достатньо складну і диференційовану систему конструктів. Вони чітко розрізняють себе та інших, розглядають людей у багатьох ракурсах, їхні уявлення про інших складні та диференційовані, вони помічають тонкі нюанси поведінки інших людей, не ігнорують різноманітні суперечності, їхні соціальні прогнози значно надійніші.

Когнітивно складна особистість, у порівнянні з когнітивно простою, відрізняється наступними характеристиками: 1) має краще психічне здоров'я; 2) краще справляється зі стресом; 3) має вищий рівень самооцінки; 4) більш адаптивна до нових ситуацій.

Згідно теорії особистісних конструктів, двоє людей схожі одне на одного настільки, наскільки схожі їх системи конструктів. Більшість людей шукають друзів і коханих серед тих, чия когнітивна складність відповідає їхнім власним показникам. З віком люди стають більш когнітивно складними, і, відповідно, з віком ускладнюється і Я-концепція особистості. **Когнітивна складність** - бажана адаптивна риса, однак вона не є єдиним критерієм адаптивної конструктної системи. Здоровий розвиток особистості спирається на інтеграцію різноманітних конструктів.

Келлі заклав міцний гуманістичний фундамент своєю працею, прийнявши *центральним положенням те, що люди здатні до постійного самооновлення*. Оскільки люди конструюють зміст свого життя ще на ранніх етапах індивідуального розвитку, пізніше вони часто не усвідомлюють, що існує багато способів змінити себе і своє ставлення до світу. Для сприймання реальності органічно властива гнучкість. У ній є місце для пошуку, творчості й відновлення. У будь-якому віці люди можуть реконструювати сприймання реальності. Фактично, теорія особистісних конструктів є психологією розуміння розмаїття поглядів особистості - розуміння, завдяки якому можна допомогти людині розв'язати її проблеми.

Тест репертуарних решіток Дж. Келлі широко використовується в практиці консультування. Він спрямований на аналіз сформованої системи конструктів особистості, системи цінностей, особистісних смислів і т.п. Респондентам пропонуються різні категорії для порівняння, які в термінології Келлі називаються елементами. За Келлі, підбір елементів не настільки важливий для визначення системи конструктів, як процедура їх виявлення, оскільки порівняння будь-яких феноменів може дати можливість виявити конструктивну систему особистості. Тим не менш, він повинен бути адекватний завданню дослідження і відображати суб'єктивну картину світу особистості, яка виступає предметом аналізу.

Елементи для порівняння звичайно пред'являються у вигляді тріад. У цьому випадку, клієнт повинен вибрати два близьких, на його думку, елемента і сказати, чим вони схожі і чим відрізняються від третього. В результаті цього виявлялися суб'єктивні ознаки сприйняття ідентифікаційних характеристик. Процедура порівняння повторюється кілька разів (5-10). Загальні якості фіксуються в таблиці в графі "Виявлені ознаки", які в подальшому піддаються статистичній обробці.

Загальні висновки.

Когнітивний напрямок підкреслює вплив інтелектуальних, або розумових, процесів на поведінку людини. Джордж Келлі вважав, що будь-яка людина - це своєрідний дослідник, який прагне зрозуміти, інтерпретувати, передбачати і контролювати світ своїх особистих переживань, що робить висновок на основі свого минулого досвіду і будує припущення про майбутнє. Особистість розуміється як організована система більш-менш важливих конструктів, які використовуються для того, щоб інтерпретувати світ переживань і передбачати майбутні події.